

ערבים מול צהובים

מחקרה של ד"ר דנה גרוסוירט קחסן מהאו"פ חושף את תהליך הבניית הזהויות בקרב חיילים קרביים, תוך התמקדות בחטיבות גולני וצנחנים. מתברר שהזהות האתנית ומשמעויותיה בהגדרת האתוס של החטיבה חזקות מתמיד

מתח בין שתי חטיבות החי"ר הוותיקות של צה"ל – גולני וצנחנים – הזין את ההווי הצבאי במשך עשרות שנים. הצנחנים נוהגים להתגאות בהיותם "יחידה מובחרת" הדורשת "התנדבות" ומסתמכת על עשרות שנים של מורשת קרב מפוארת, כמו גם מספר שיא של מח"טים אשר הגיעו לעמדות הבכירות ביותר בצבא ובפוליטיקה (אישים כמו משה בוגי יעלון, אמנון ליפקין-שחק ז"ל, בני גנץ, שאול מופז ועוד). ה"גולנצ'יקים" נוהגים לדבר על אחוות היחידה המאפיינת אותם, על אומץ לבם של החיילים

בחטיבה, על הלכידות הפנימית, "המשפחתיות", וגם על "עממיות" (המנוגדת ל"התנשאות" – כביכול של הצנחנים). כל מי ששירת באחת משתי החטיבות נחשף ל"יריבות" הזאת, המזינה את גאוות היחידה.

מחקרה החדש של ד"ר דנה גרוסוירט קחטן מהמחלקה למדע המדינה, סוציולוגיה ותקשורת באוניברסיטה הפתוחה, מנסה לבחון כיצד נבנות, נשמרות ומשועתקות זהויות אתניות. חטיבות גולני וצנחנים נבחרו מחד גיסא בשל הדמיון ביניהן ביעוד ובהכשרה, ומאידך גיסא בשל השוני התרבותי, אשר כפי שמראה המחקר מתגלה כאתני. גרוסוירט קחטן חקרה ומצאה כי החלוקה האתנית המסורתית בחברה הישראלית בין אשכנזים למזרחים נשמרת ומשועתקת בחטיבות אלה גם בעידן המודרני, עידן שבו הגדרות כאלה לכאורה מיטשטשות בחברה.

"עניין אותי לברר כיצד החיילים תופסים את האתניות שלהם, ומה הם עושים איתה במובנים של 'הבניה חברתית'. אני מנסה להראות שאתניות היא 'מה אני עושה' – doing ethnicity ולא 'איפה נולדתי'", אומרת גרוסוירט קחטן. "מתוך הראיונות שערכתי עולה כי אף על פי שמוצא החיילים (במוצא כוונתי לארץ הלידה של ההורים או הסבים) בשתי החטיבות מגוון, אפשר להבחין בחלוקה אתנית בין שתי החטיבות, כך שחטיבת גולני נתפסת כמזרחית, והחיילים המשרתים בה מכנים עצמם 'ערבים', ולעומתה חטיבת הצנחנים נתפסת כאשכנזית, וחייליה מכונים על ידי חיילי גולני 'צהובים'. במילים אחרות, טענתי היא שבעוד התרבות של חטיבת גולני נתפסת כתרבות מזרחית, התרבות של חטיבת הצנחנים נתפסת כתרבות אשכנזית."

ד"ר דנה גרוסוירט קחטן

חלוקה אתנית ותיקה

ד"ר גרוסוירט קחטן מביאה דוגמאות מנוגדות המייצגות את הבניית הזהות הגברית המנוגדת של שתי החטיבות. למשל, אורן, אשכנזי מקיבוץ בצפון אשר שירת בצנחנים, אומר בריאיון עימו: "להיות צהוב זה לא להיות מטורף, להיות צהוב זה ההפך מערבי, צהוב זה בן אדם שמציית, עושה מה שאמורים לו. אני יכול להגיד בביטחון שצהובים הם חבר'ה שבאו מתרבות יותר טובה, מחינוך יותר טוב... יש להם שני אחים גג, הם אשכנזים".

התדמית של גולני, על פי אלירן, מזרחי מירושלים, אשר שירת בגולני, שונה לחלוטין: "הכיני של גולני זה 'ערבים'", הוא אומר. "למה מה זה ערבי? ערבי עכשיו זה משהו ש... נכנס בקיר, לא מעניין אותו... לא חושב להפעיל את הראש, ללכת בדרך סלולה. לא, אני ערבי, אני עכשיו נכנס במה שבא לי, לא רואה אף אחד ממטר".

"אפשר להבחין בחלוקה אתנית בין שתי החטיבות, כך שחטיבת גולני נתפסת כמזרחית ולעומתה חטיבת הצנחנים נתפסת כאשכנזית"

"הבחירה בשתי חטיבות החי"ר הללו – צנחנים וגולני – כשדה מחקר, נבעה מתוך הדמיון בהכשרתן, ייעודן ושירותן הצבאי, לצד ההבדלים התרבותיים בין החטיבות", מסבירה ד"ר גרוסוירט קחטן. "לכאורה היינו מצפים שחטיבות בעלות ייעוד דומה יהיו דומות גם מבחינה תרבותית, אך מחקר זה מראה כי קיימים הבדלים תרבותיים רבים. לטענתי, הבדלים אלה מבוססים על החלוקה האתנית הוותיקה בחברה הישראלית שבין 'אשכנזיות' ל'מזרחיות'".

ד"ר גרוסוירט קחטן מתעכבת במחקרה על המושגים שהחיילים אימצו כדי להגדיר את זהותם וזהות החטיבות שבהן הם משרתים: "ערבי" (גולני) מול "צהוב" (צנחנים). "ההבחנה בין ה'ערבי' ל'צהוב' טומנת בחובה מאפיינים רבים ומגוונים כגון, נורמות התנהגות, השכלה, חינוך, מצב משפחתי, אופי, דרך חשיבה ומאפיינים נוספים, אשר המשותף לכולם הוא המרכיב האתני. הזהות ה'ערבית' אשר מאפיינת את גולני משקפת את הזהות המזרחית; והזהות ה'צהובה' שמאפיינת את הצנחנים משקפת את הזהות האשכנזית."

Photo by Assi Midan/IDF Spokesperson/Flash90

חיילי צנחנים דוממים: "אמא שאלה: ממתי אתה מדבר ביח' ועי'?"

של גולני', כלומר הוא שייך אלינו, אבל לא עד הסוף. ואז נשאלת השאלה האם זה כינוי חיבה או גנאי? השימוש בהומור נותן גושפנקא לאמירה גזענית, כאילו בצחוק. אתה מטשטש את האמירה המכוערת על ידי הומור כביכול."

ואיך החייל המזרחי קיבל את זה?

"שאלה טובה. התחושה שאני קיבלתי הייתה שהוא לא אהב את האמירה הזאת, גם אם לא נפגע באופן גלוי. הוא ניסה להחדיר תרבות מזרחית בדרכים אחרות. למשל, כשנהיה מפקד כיתה הוא ניסה להכניס מוזיקה מזרחית להווי, ולהביא חיילים שאותם הגדיר 'כמוני'. אגב, לריאיון איתו הוא הביא חבר שלו, אשכנזי, מהיחידה. שניהם מאשדוד, אבל האשכנזי מגיע מהשכונות הטובות והמטופחות, והמזרחי מהטובות פחות. שניהם הבהירו ש'אלמלא השירות בצנחנים לא היינו חברים, לא היינו מכירים'. זה מראה לך עד כמה אתניות חיה ונושמת בחברה ובצבא."

על ההבחנה בין החטיבות אפשר היה ללמוד גם מתהליך המחקר עצמו. הראיונות הקשים ביותר לביצוע היו עם אשכנזים אשר שירתו בצנחנים. "הם לא הבינו מה אני רוצה מהם. אתה מרגיש לכל אורך הריאיון את יחסי הכוח. הם אומרים 'תגידי לנו מה את רוצה שנגיד – ונגיד את זה'. ומן הסתם זה נמצא בהלימה עם המחקרים על האליטה שמשרתת בקבוצה של אליטה, ולכן אין לה תודעה אתנית.

"ההבחנה בין ה'ערבי' ל'צהוב' טומנת בחובה מאפיינים רבים כגון נורמות התנהגות, השכלה, חינוך, מצב משפחתי ועוד אשר משותף לכולם הוא המרכיב האתני"

"לעומת האשכנזים בצנחנים, ראיונות עם מזרחים בצנחנים הכילו תודעה אתנית וביקורתית גבוהה. אחד המרואיינים הכי טובים שלי היה תימני, שחום עור, ששירת בצנחנים. בגלל מראהו הם כינו אותו 'מסתערב

Photo by Tomer Neuberger/Flash90

חיילי גולני מתגאים: "מה שנדמה לצופה מהצד כבלגאן הוא בעצם זהות ברורה"

מפקד אשכנזי בגולני שסיפר שמטרתו הייתה 'להכניס להם סדר', אבל הוא הצליח במשימה הזאת רק בטירונות, מכיוון שזו תחילת השירות. אבל אפילו בטירונות היה חייב ללכת על קו דק, מתוך הבנה של כללי המשחק. הוא אמר 'ידעתי שאם אני חורג מהכללים המקובלים בגולני, אהיה אוטסיידר ואאבד את הכבוד שלהם'.

בהקשרים האתניים והחברתיים - מהו באמת האתוס בגולני ובמה הוא שונה מהאתוס של הצנחנים?

"בגולני מדברים המון על כבוד. את הכבוד הזה אתה לא משיג באמצעות הצטיינות, או בקורס קצינים אלא מהשטח. לכן בגולני המ"כים הרבה יותר מכובדים מהקצינים. אם הקצין עשה מסלול 'נקי' שאין בו, למשל, שירות מבצעי בשטחים או בלבנון, אז הוא נחשב 'צהוב', כלומר אשכנזי, כלומר אחד שהוא חנון ועובד לפי הספר. מובן שאצל הצנחנים זה שונה מאוד. שם יש אתוס מתמשך של הצטיינות, הישגיות, קצונה בכירה, חשיבות לעיטורים והכרה רשמית וכיוצא באלה.

"אותו מרואיין סיפר לי שהלך לבקר פצוע מגולני בבית החולים, בחור ג'ינג'י אשכנזי. ליד מיטתו עמדו ההורים שלו וכמה מהחברים מהיחידה. וכשהוא דיבר איתם הוא דיבר ב'ח' רע' ואמר משפט כמו 'היה לי קשה אחושרמוטה', וההורים שלו היו המומים. אמא שלו שאלה 'ממתי אתה מדבר ב'ח' רע' ומאיפה הקללות האלה?' בתהליך החיברות נדרש האשכנזי לאמץ את הסממנים האתניים של החטיבה".

"בגולני מדברים המון על כבוד, לכן בגולני המ"כים מהשטח הרבה יותר מכובדים מהקצינים שעשו 'מסלול נקי'. מובן שאצל הצנחנים יש אתוס מתמשך של הצטיינות והכרה רשמית"

גומיות בחוץ, נשק הפוך ובלגאן מתוכנן

תמונת מראה של הסיטואציות האלה התקבלה, מן הסתם, בראיונות של האשכנזים בגולני. "אתה מגלה שגם הם אוטסיידרים, תת-קבוצה בגולני. שוחחתי עם

מתייחסים לשירה הזאת ביהירות מהולה בקנאה. בעבר הם לא הודו בקנאה, והייתה רק יהירות. כיום הם מודים שהמוראל הגבוה הוא בהחלט תכונה של גולני שיש מה לקנא בה".

לפרק את ההגמוניה הגברית

עבודתה של ד"ר גרוסוירט קחטן בוחנת גם את נושא "החייל הקרבי", המהווה את חוד החנית במערך התפקידים הצבאיים, וייעודו משרת בעצם את המטרות של הצבא. "מעמד זה הופך את החייל הקרבי למודל הגבריות ההגמונית בישראל. דמותו של החייל הקרבי נתפסת כמשקפת דרישות אובייקטיביות ונייטרליות, וככאלה הן ייצרו תפיסה אחת, אחידה, הומוגנית ואוניברסלית של הלוחם. ניתוח ההבדלים בין גולני לצנחנים, בין 'אשכנזיות' ל'מזרחיות', בין ה'צהוב' ל'ערבי', מאפשר לי לעמוד בעבודה זו גם על ההבחנה הקיימת בין החייל הקרבי בגולני לחייל הקרבי בצנחנים. במילים אחרות, באמצעות בחינת תהליך הבניית התרבות והזהות האתנית, אני עוסקת בפירוק הגבריות של החייל הקרבי, ולפיכך בפירוקה של הגבריות ההגמונית.

"פירוק הגבריות ההגמונית טומן בחובו מגוון משמעותות: ראשית, הוא מאפשר לבחון סוגים שונים של גבריות. שנית, יש בו משום אתגר ויתכן שגם ערעור של הגבריות ההגמונית, שכן סוגי הגבריות השונים נבנים דרך חיקוי אך גם דרך התנגדות לגבריות ההגמונית. ובעיקר, באמצעות פירוק דמותו של הלוחם, מתאפשרת חשיפת הממד האתני של הגבריות ההגמונית כ'אשכנזית'".

ד"ר גרוסוירט קחטן מנתחת את ממצאיה לפי כמה פרמטרים חברתיים נרחבים, הפורצים את גבולות ההשפעה הצבאית: "העבודה חושפת כי הצבא הוא ארגון שלמרות המעטה השוויוני, זהו גוף אשר מבוסס על חלוקה אתנר-מעמדית, חלוקה שנשמרת ומשועתקת. באופן זה העבודה פותחת פתח למחקר בנושא חלקן והשפעתן של מרכיבי האתניות בארגונים. שנית, עבודה זו מוסיפה למחקר את נקודות המבט של החיילים, את רמת המיקרו. רוב המחקרים שנערכו עד כה עסקו ברמת המקרו, ואילו, מחקר זה מאפשר לבחון כיצד הפרטים משפיעים על ייצור ועל תחזוקה ושעתוק של זהויות אתניות. ונקודה אחרונה היא הזהויות האתניות עצמן, העבודה חושפת את האתניות כמרכיב אשר נתפס כסטריאוטיפ קבוע שאינו בר שינוי, אך למעשה מתגלה כמאפיין שאפשר ללבוש, לפשוט ולשנות". ■

"הבדל ברור מאוד נוסף הוא הלבוש. בצנחנים יוצאים הביתה מסודרים, היְרְפִית מגוהצת, הנשק בהצלב, גומיות הדוקות בשולי המכנסיים. סדר יְקִי ממש. בגולני מייצרים זהות הפוכה, מתנגדת ומנוגדת. ברוב המקרים הם תיארו את עצמם באמירה: 'בניגוד לצנחנים אנחנו...' ואז פירטו את כללי האי-סדר שלהם: 'למשל, אפשר לתלות את הנשק ב'תלת סבבה' – עם הקת כלפי מטה, כמו פלנגות, ועם הגומיות בחוץ'. הם יודעים שזה בניגוד להוראות הרשמיות של צה"ל, ושאפשר אפילו להיתפס ולהיענש – אבל כך הם מייצרים תדמית. יתרה מכך, מה שנדמה לצופה מהצד כבלגאן, הוא בעצם זהות ברורה המבוססת על כללי התנהגות מובהקים. כמו כן, בכל הנוגע לדרישות המבצעיות, לחיילי גולני יש כללים נוקשים. למשל, לא מניחים אפוד על הרצפה. הם יניחו את החולצה שלהם ומעליה את האפוד".

"מעניין לראות שככל שיחידה אליטיסטית יותר, כך היא שקטה יותר. שקט הוא מאפיין צבאי של אליטה, כשהשיא הוא, כמובן, חיילי השייטת המכונים 'אנשי הדממה'"

ד"ר גרוסוירט קחטן רואה בהבדלים החיצוניים האלה תבניות חברתיות רבות משמעות. "הקבוצה ההגמונית, הצנחנים, נתפסת כנקודה ארכימדית. היא לא משווה את עצמה לאף אחד. לא תשמע צנחן אומר 'בניגוד לגולני אני...'. צנחנים ששוחחתי עימם דיברו הרבה על המסורת של הצנחנים, על מקום ברור ונוח בהיררכיה ובמורשת הצה"לית. אולי משום כך הצנחנים הרבה יותר שקטים, ואילו בגולני זאת מצווה לשיר בקולי קולות. כפי שאמר אחד המרואיינים, הצנחנים לא מרגישים שהם צריכים לעשות הרבה רעש, כי הם כבר שחקנים ראשיים בהצגה, בעוד חיילי גולני מרגישים שהם חייבים להתבלט. חיילי גולני באים ממקום חברתי נחות, שבו החברה הבנתה אותם כ'אחר'. למעשה, התהליך המעניין שעולה כאן הוא שחיילי גולני אינם מנסים להשיל מעליהם זהות שולית זו, אך גם אינם מקבלים את השוליות שלהם ומנסים להפוך אותה לאלטרנטיבה ראויה ולגיטימית. "בכלל, מעניין לראות שככל שיחידה אליטיסטית יותר, כך היא שקטה יותר. שקט הוא מאפיין צבאי של אליטה, כשהשיא הוא, כמובן, חיילי השייטת, המכונים 'אנשי הדממה' – כינוי אפוף מסתורין. חיילים ששובצו לגולני מיחידות אחרות סיפרו על חוויית השירה האדירה בחדר האוכל. זה הבהיל והקסים אותם כאחת. וכשהצנחנים נפגשים עם חיילי גולני בחדר אוכל הם

“החייל הקרבי הוא מודל הגבריות ההגמונית”

Photo by Flash90

